

Prije polaska u konc-logor Krušćica kod Viteza

izjavljuje, da je iza mnogih revolucionarnih akcija, koje su se u to vrijeme odigrale u Zagrebu stajao 'inteligentni profesor' i 'neopasni filozof Ivan Oršanić'.

No, on ne miruje ni u zatvoru, nego još dok je bio u Lepoglavi priprema zakonske nacрте uređenja buduće hrvatske države, koje iz zatvora prosljeđuje na vrijeme i na pravo mjesto. Na žalost, prijedlozi nisu niti bili uzeti u razmatranje.

Rad u NDH

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bio je Oršanić najprije šef promidžbe, ali uskoro dođe u sukob s Nijemcima i Talijanima, te na njemački zahtjev bude nakon mjesec i pol dana smijenjen. U rukom pisanim uspomenu objasnjava da se je radilo o »nizu sukoba u načelu nezavisnosti«, te spominje neke od tih sukoba:

«a) Tražili su kinematografe i jedni i drugi. Nisam dao.

b) Tražili su Nijemci tiskaru Šufflaj. Nisam dao, nego je dobila Matica Hrvatska.

c) Tražili su da oni organiziraju naš 'Tjedni pregled' (vijesti). Organizirao sam sâm.

d) Tražili su majoritet u reklamnom poduzeću. Nisam dao.

e) Tražili su krugovale. Nisam dao.

f) Pripravio sam zakonsku odredbu o osnutku filmskog poduzeća.

g) Zabranio sam izlaz našim umjetnicima, koje su htjeli Nijemci odvesti, dobro ih plaćajući. Itd., itd.»

Odmah nakon toga – u srpnju 1941. – postaje zapovjednik Ustaške mladeži, koja je stvorena s izričitim ciljem da se spriječi nacistički utjecaj na našu mladež.

»Predložio sam Poglavniku« - opisuje Oršanić u svojim uspomenu – »da se osnuje Ustaška mladež kao jedina organizacija i da ću ja biti zapovjednik. Obadvojica smo točno znali, da se organizacija osniva zato, da se učini nezavisnom od Nijemaca i da se učini jedinom, tako da se ne mogu osnivati druge. Da nije bilo ovog razloga, nikad ja ne bih osnivao ovu organizaciju, niti je bilo prije predviđeno njeno osnivanje.

Ja sam preuzeo Mladež i poslužio se njemačkim sustavom, da isključim germaniziranje. Ne može biti dvije ili više organizacija za mladež, nego samo jedna. Tako je bila stvorena jedna linija, koja nije od početka bila u rukama ni Nijemaca ni Talijana, ni njihovih ljudi».

Kao šef Ustaške mladeži putuje po onim dijelovima Hrvatske koji su bili najviše na udaru njemačke i talijanske osva-

Oršanić kao državni dužnosnik NDH

jačke politike, da diže hrvatski duh, ne samo mladeži nego i ostalih Hrvata.

U jugoslavenskom Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu nalaze se i dva izvješća talijanske "Više komande" o jednome od tih Oršanićevih putovanja, iz kojih se može vidjeti sav bijes talijanskih obavještajaca zbog njegova hrvatskoga rodoljubnog djelovanja. U prvome, onom od 12. svibnja 1942., talijanski obavještajci izvještavaju o djelovanju u Sarajevu:

»Sarajevo. Ustaše nastavljaju svoj neprijateljski stav prema nama. Poglavnikov povjerenik Oršanić prilikom svoje nedavne posjete Sarajevu, žalio se na prisustvo njemačko-talijanskih trupa na hrvatskom tlu, izjavljujući da Hrvati mogu sami da riješe unutrašnju situaciju.«

Izvještaj iz Dubrovnika, od 13. svibnja 1942., bio je još porazniji za talijansku politiku:

»Dubrovnik. U govoru koji je održao 10. o. m. u sjedištu ustaške komande, zapovjednik ustaške omladine, prof. Oršanić, navodno je javno izjavio sljedeće:

- predstoji ponovno preuzimanje cjelokupne vlasti od strane ustaških vlasti na svetom tlu Hrvatske;

- jake jedinice herojskih ustaša trijumfalno će se vratiti u hrvatske gradove (...);

- U Hrvatskoj će se boriti i naređivati samo ustaše (...).«

U zadnjoj godini postojanja NDH, točno prvog svibnja 1944., postaje Oršanić državni savezničar. Time su pod njegovu upravu došli radnički sindikati, udruženja poslodavaca i čitava socijalna politika. U tom svojstvu izrađuje i podnosi Poglavniku napredno socijalno zakonodavstvo. Osim toga provodi potpuno slobodno biranje sindikalnih predstavnika. Putem sindikalnih organizacija započeo je i biranje gradonačelnika, pa su tako izabrani gradonačelnici Zagreba, Dubrovnika, Karlovca i Siska. Ti su izbori bili samo prvi korak; prava je namjera bila provesti kasnije slobodne državne izbore za Sabor. Ne smijemo zaboraviti da je sve ovo vršeno usred rata, u doba službenog savezništva s nacističkom Njemačkom, te službenog rata s demokratskim zemljama.

U svibnju 1945. napušta sa svojom obitelji domovinu. No stariji sin **Ivica**, sedamnaestgodišnjak, povlači se sa svojom organizacijom Ustaške mladeži ("Jurisnici") a ne s roditeljima, jer je smatrao

to svojom dužnošću. Englezi ih izručuju i tada mu se zametnuo svaki trag.

Emigracija

Dolaskom u emigraciju Oršanić ne prestaje raditi ono što može za svoj narod. Preuzima odmah brigu oko jedne skupine izbjeglica među kojima se našao, te zajedno s njima bude iz Austrije prebačen u Italiju. Ta skupina završava u poznatom izbjegličkom logoru Fermo. No uskoro bude prisiljen napustiti logor i prijeći u ilegalu, jer ga je tražila engleska vojna policija (M. P.). Skriva se po Italiji, te ni obitelj neko vrijeme ne zna za nj. A on, iako u životnoj opasnosti, ipak nastavlja političkim radom. Tako je sastanak biskupa i kardinala u Rimu god. 1946. iskorišten za propagandu hrvatske stvari, te dolazi do objavljivanja prve propagandističke knjige hrvatske postbleiburške emigracije.

Objavljena je na latinskom jeziku, pod naslovom "*Martyrium Croatiae*" ("Martyrij Hrvatske"), a sadržavala je popis ubijenih hrvatskih svećenika i redovnika, kratak pregled hrvatske povijesti, poslanicu hrvatskog episkopata uoči dolaska komunista na vlast i poziv Zapadu da ne napusti Hrvatsku. Imala je samo 70 stranica velikog formata, jer su priređivači nastojali da bi kardinali i drugi crkveni dostojanstvenici ne samo dobili, nego i pročitali knjigu. Bila je razdijeljena svim prisutnim kardinalima, a zatim poslana svim biskupima čitavog svijeta kao i prominentnim katoličkim ličnostima, te je bila podigla mnogo prašine.

Vrijedno je spomenuti i pismo koje je Oršanić, pod punim svojim imenom i pre-

zimenom, uputio britanskom premijeru **Winstonu Churchillu**. Ne moli ga u tom pismu za milost, niti se u njemu kaje za "počinjene grijeh", već ga optužuje zbog genocida koji je izvršen nad hrvatskim narodom uslijed engleskog izručenja u Bleiburgu i kasnije. Nije važno što je mislio ili osjećao Churchill pri čitanju toga pisma, niti je važno je li ono uopće stiglo do njegovih ruku ili je završilo u rukama nekoga nižeg britanskog dužnosnika. Važno je to kao pojava da je u tim danima progonjeni hrvatski narod preko progonjenog Ivana Oršanića manifestirao svoj ponos, svoj prkos i svoju odlučnost u borbi za svoja prava i ostvarenje svoje suverenosti i slobode.

Godine 1948., gotovo u isto vrijeme, napuštaju Žanko i Oršanić brodom Italiju i dolaze u Argentinu, Žanko u travnju a Oršanić 7. svibnja. Život im u početku nije bio lagan, posebice Oršaniću, koji radi težak fizički posao, kao zidarski pomoćnik na jednoj novogradnji. No unatoč tome ne napušta politički rad.

To je vrijeme kada nacionalistička emigracija prima teške udarce: oni koji su vjerovali u mogućnost oružane borbe doživjeli su tragediju **Kavrana** i drugova, dok su oni koji su očekivali skori i neizbježivi sukob Amerike i **Titove** Jugoslavije doživjeli da je – nakon sukoba SSSR-a i Jugoslavije – Amerika počela mijenjati svoju vanjsku politiku, da bi se uskoro – i sve do uspostave današnje Republike Hrvatske – pretvorila u naj-

snažnijeg zaštitnika Jugoslavije, a samim time i u protivnika hrvatske državotvorne emigracije. U takvoj psihološkoj i političkoj klimi, kad gotovo nitko nije vidio svjetlo na kraju tunela, izlazi koncem 1948. u kulturno-političkom zborniku "Hrvatska" članak Ivana Oršanića "Borba za nezavisnost i slobodu", u kojem se postavlja temeljno pitanje, tj. pitanje svrsishodnosti naše borbe u prošlosti, kao i nužnosti njezina nastavka sve do ostvarenja temeljnog cilja: slobode i nezavisnosti.

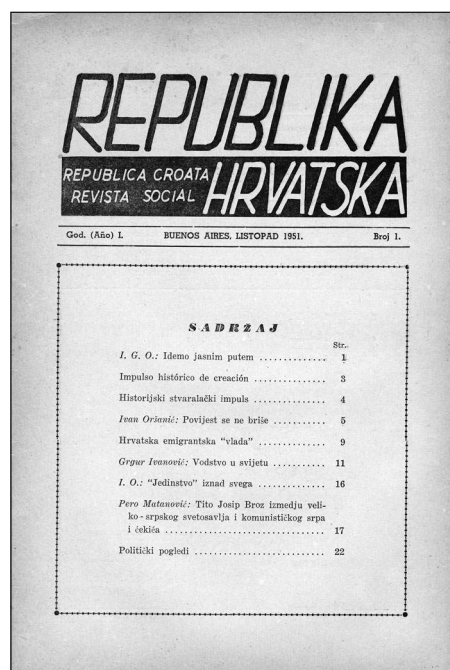
»Imali smo nesreću, da je naša borba za nezavisnost i slobodu završila teškim slomom.

Što sad? Možemo li se pomiriti sa sudbinom, te proglasiti besmislenim i suvišnim svako sadašnje i buduće nastojanje, zato što nismo uspjeli?

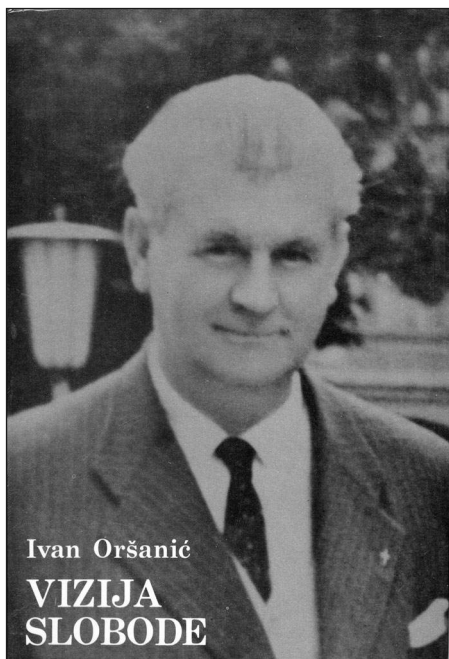
To mogu činiti pojedinci, ali narod kao povijesna cjelina ne može drukčije, nego nastaviti borbu do potpunog smirenja u slobodi i nezavisnosti. Dakle, borba se nastavlja, jer hrvatski narod nema ni slobode, ni nezavisnosti.«

U skladu s time, godine 1951. zajedno s bratom **Antom** i nekolicinom istomišljenika osniva *Hrvatsku republikansku stranku*, te pokreće političku reviju "*Republika Hrvatska*". O pokretanju stranke mislio je još u Italiji, gdje je i započeo s pisanjem programa i tiskanjem biltena "*Starčevićanac*". No nije to bio, u onim prilikama i nakon svega što je emigracija doživjela, lagan posao. U Argentini, daleko od domovine, bez osiguranog životnog minimuma, bez tehničkih i financijskih sredstava, takav su pothvat mnogi smatrali neostvarivim, posebice nakon što Paveliću nije uspjelo pokrenuti *Hrvatsku državotvornu stranku*. Oršanić navodi u svojim uspomjenama, da je u Argentini pet puta pokušao osnovati stranku i to ne s istim, nego s različitim ljudima. Neki su pokušaji trajali duže, a neki kraće vrijeme, a sudjelovalo je u razgovorima i nastojanjima svega dvadeset osoba, no na osnivanje stranke odlučilo ih se samo njih šestero, od kojih su četvorica pripadali krugu *Hrvatske smotre*. Osnivači su odlučili da se kao službeni datum osnutka uzme 9. siječanj 1951., a da ime stranke bude, na prijedlog **ing. Karla Kostelca**, *Hrvatska republikanska stranka*.

Unutar hrvatske emigracije postojale su tada (a i kasnije) veoma velike razlike što se tiče dvaju temeljnih stavova:

Prvi broj časopisa *Republika Hrvatska*, Buenos Aires, 1951.

Ivan Oršanić
**VIZIJA
SLOBODE**

Izvorno izdanje zbirke
Oršanićevih članaka

a) Jesmo li bezuvjetno i nedvosmisleno za potpuno neovisnu hrvatsku državu, ili bismo pristali npr. na Podunavsku federaciju, Balkansku federaciju, pa možda i bolju jugoslavensku federaciju, ili konfederaciju, jer smatramo da je najvažnije osloboditi se komunizma?

b) Smatramo li potrebnim da u budućoj hrvatskoj državi vlada demokratski sustav i socijalna pravda, ili nam je svejedno kakva će biti buduća hrvatska država, glavno da je država?

Ivan Oršanić je jasno definirao stav HRS o ovim pitanjima, ističući da je bitni cilj *Hrvatske republikanske stranke* »ostvarenje integralne slobode«, podrazumijevajući pod time slobodu hrvatskog naroda (otud zahtjev za nezavisnom državom), kao i punu slobodu hrvatskog čovjeka i ostalih lojalnih stanovnika Hrvatske (otud zahtjev za slobodarskim ustrojem hrvatske države), uz ostvarenje pravednog socijalno-ekonomskog sustava (socijalna pravda). Taj temeljni stav i cilj očituje se u programu HRS, koji je objavljen pod naslovom *Načela Hrvatske republikanske stranke* početkom 1951. godine:

1. Pravo na vlastitu državu i političke granice.

- HRS temelji svoj smisao i rad na narodnosnim, pravnim i povijesnim činjenicama po kojima hrvatski narod ima pravo da, kao i svaki drugi politički zreo narod na svijetu, uspostavi i organizira svoj suverenitet u obliku DRŽAVE HRVATSKE

na cjelokupnom povijesnom i narodnom području (Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Srijema, Bosne, Hercegovine, Hrv. Primorja, Međumurja, te djelomice Istre, Bačke i Baranje).

- HRS temeljit će svoj rad na pravu naroda da ima svoju slobodu i državu, bez obzira na to da li je to pogdjekojem narodu na svijetu pravo ili ne.

- Može biti razumljivo da narod ne postigne najednom sve što mu pripada, ali ne može biti razumljivo da bilo koja stranka surađuje na uništenju vlastitog naroda ili na priznavanju činjenica neprijateljskoga uništavanja, prisvajanja i osvajanja zemlje.

2. Stav naprama Jugoslaviji i odbijanje bilo koje i bilo kakve Jugoslavije

- HRS osuđuje svaki rad oko stvaranja, postojanja i podržavanja bivše i sadašnje Jugoslavije – dviju političkih prevara i dvaju nasilja nad hrvatskim narodom – kao i svaki pokušaj opsjenjivanja naroda i svjetske javnosti da bi se uopće mogla stvoriti neka bolja Jugoslavija.

- HRS smatra da je kombinacija zajedničke države između Hrvata i Srba uvijek isključena, jer je za hrvatski narod potpuno besmislena, jer se manifestira isključivo kao diktatura Srba i jer hrvatski narod hoće biti samostalan i slobodan. U svjetlu reda, pravde i slobode, ovakvoj kombinaciji ne može biti mjesta.

- Činjenica da ima Srba i na području hrvatskih zemalja nije argument za stvaranje loših političkih kombinacija, nego

je dužnost Srba poštivati zakone države Hrvatske ili se iseliti onako kako su se sami ili njihovi predci doselili.

3. Smisao države

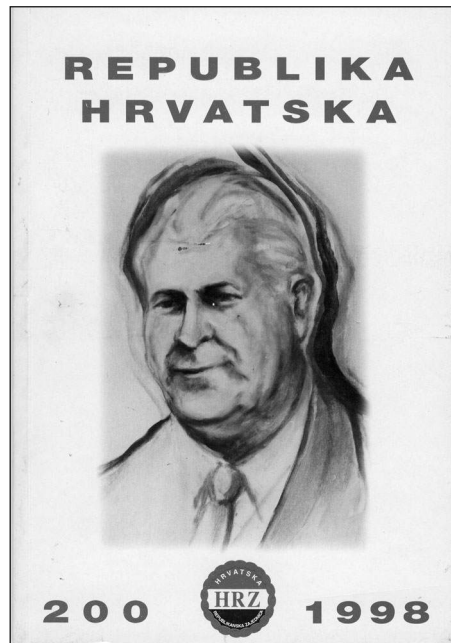
- Za razliku od fašističkog poimanja države, gotovo kao novovjekog božanstva, HRS ističe da država nije sama sebi svrhom, nego da je »smisao države u djelatnosti za narod i opstojanju radi naroda« te da zato »vlast treba što jače približiti utjecaju i odgovornosti naroda«.

- U krajnjem smislu sva ekonomija i socijalno uređenje postoje zato, da bi čovjek na duhovnom području bio uistinu duboko i sigurno slobodan.

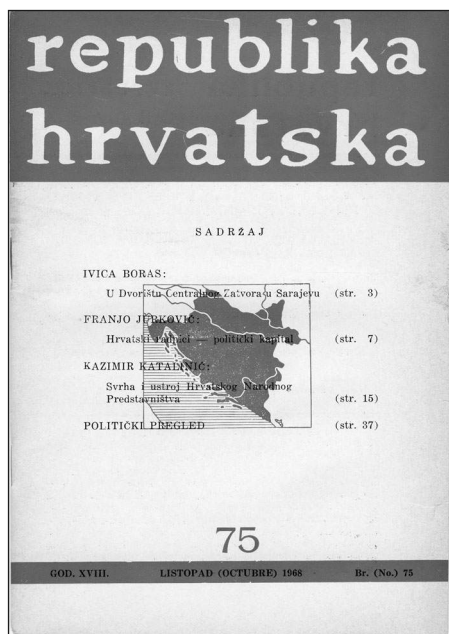
- Država i postoji zbog slobode čovjeka. U ovoj i ovakvoj svojoj misiji država je ustanova višega reda za koju se ima smisla boriti...

Godina 1956. bila je posebno važna zbog propagandističke i političke djelatnosti. Naime, koncem 1956. izišla je iz tiska brošura "Ekonomska snaga iseljništva u Americi" koju je priredio prof. Ivan Oršanić, a koju je Stranka nastojala slati i širiti u domovini. Naslov brošure nije imao nikakve veze s njezinim sadržajem, nego se je takvim nedužnim naslovom željelo barem donekle olakšati prodor u domovinu i zavarati razne oblike jugoslavenske cenzure. Između ostalog, u njoj su se nalazila sljedeća poglavlja: "Hrvatska seljačka stranka", "Ustaški pokret", "Hrvati komunisti", "Banovina Hrvatska i Bleiburg", "Narodne manjine", "Katolicizam, muslimanstvo, protestantizam, židovstvo", "Komunizam prema hrvatskoj državnoj ideji", "Jugoslavenstvo", "Odnos Hrvatske i susjednih zemalja (Mađarske, Italije, Slovenije i Srbije)", "Država Hrvatska, fašistička i nacional-socijalistička politika", "Načela HRS", itd. Nakana brošure nije bila propagandističko zavaravanje, nego iznošenje istine, makar ta bila i gorka. To je uočljivo i iz prikaza stanja koje je vladalo u svijetu: »Na Zapadu ne dominira idealizam, nego nažalost sile egoizma, zaljubljene u materijalni prosperitet i željne vlastite udobnosti i sigurnosti. (...) Očekivati da bi Zapad likvidirao Jugoslaviju za vrijeme mira, spada u ludosti.«

Ovu je gorku istinu valjalo jasno izreći, jer je tada, isto kao i kasnije, bilo mnogo Hrvata, kako u domovini, tako i u emigraciji, koji su očekivali spas od drugih, tj. od velesila. I ne samo to, nego su čak smatrali da se naša politika i naš rad ne smiju su-

Jubilarni broj časopisa *Republika Hrvatska*, s Oršanićevim likom (Zagreb, 1998).

kobljavati sa željama i planovima tih naroda – iako su ovi pomagali Tita i Titovu Jugoslaviju. Suprotno tome, brošura ističe:

»Ne postoji nijedan argumenat, s kojim bi se Hrvate moglo uvjeriti, da ne treba rušiti tamicu. Svijet mora definitivno spoznati, da će Hrvat srušiti svaku državu, koja nije njegova.

Nemojmo voditi računa, kome se to u svijetu može dopadati, a kome ne. Kad se radi o Hrvatskoj, onda se ima provoditi ono što se nama Hrvatima dopada.«

I doista, da su Hrvati u odlučnom času uvažili želje i savjete vesela, koje su se protivile izlasku Hrvatske iz Jugoslavije te čak dale Miloševiću zeleno svjetlo za nasrtaj JNA na Hrvatsku, još bismo se i danas nalazili u Jugoslaviji, vjerojatno čak i u gorem ropstvu nego što je bilo ono Titovo. Nasuprot onima koji su u domovini, ali i u emigraciji, iluzorno očekivali da ćemo do slobode doći putem strane intervencije, brošura jasno ukazuje put koji nam je slijediti:

»Naše oslobođenje mora biti djelo naše volje, naše savjesti i našeg idealizma.(...) Jugoslavija ima slomiti se zadavljena hrvatskom voljom za slobodom.«

No ako oslobođenje ovisi o nama samima, prvenstveno o narodu u domovini, potrebno je pokušati u oslobodilački proces uključiti i onaj dio naroda, koji je zbog raznovrsnih razloga bio do tada s druge strane barikade, tj. na vlasti ili – točnije – pri vlasti. Shvaćajući tu potrebu, te unatoč dotadašnjim sukobima i proživjelim progonima, nepravdama i osobnim tragedijama, brošura – što je u ono još svježije porat-

no doba zvučilo gotovo heretički – pozivlje na suradnju hrvatske komuniste, ali one razočarane i nacionalno svjesne:

»Što se tiče komunista, danas toliko rječitih, (...) u kobnom času ono malo izdajica i kriminalaca razbježat će se s novcima, a oni koji su zabludili i vjerovali u komunizam, pa se opravdano razočarali, utvrdivši njegovu zločinačku odgovornost prema hrvatskom narodu, i koji su se u svojoj savjesti obratili, neka nipošto ne napuštaju svoje položaje, nego naprotiv neka ih što jače drže, da bi na njima mogli izvršiti u odlučnom času veliku dužnost oslobođenja, time popraviti svoje zablude i ući u hrvatski život slobode otkupljeni, čiste savjesti i herojski svježi za novi život.

Takvih ima na različitim položajima u vojsci, industriji, administraciji, zatvorima, poslanstvima i slično.«

Bio je to prvi pokušaj pružanja ruke pomirnice, ali bitno drugačiji od onih kapitulantskih i oportunističkih pokušaja, koji će se pojaviti preko deset godina kasnije, te koji će pružiti ruku pomirnicu ni manje ni više nego Titu, Bakariću i Partiji, koji su ogrezli u hrvatskoj krvi. No stranačka linija HRS u odnosu na hrvatske komuniste nije bila slučajna, niti se je hirovito mijenjala, nego samo vremenom prilagođavala razvitku u domovini. A ta se linija očituje i u zadnjem pismu koje je Oršanić napisao dva mjeseca prije svoje smrti.

Zadnja Oršanićeva politička poruka: integralna sloboda

Dne 24. rujna 1968. stiglo je prof. Oršaniću jedno pismo, koje mu je uputio jedan član Hrvatske republikanske stranke iz Njemačke. Pismo se nalazi u našem stranačkom arhivu, ali nije čitljivo na sedam mjesta, jer je prekriveno masnom crnom bojom. Učinjeno je to zbog sigurnosnih razloga, kako nitko ne bi mogao znati što je tamo bilo napisano. No prije nego što je to učinjeno, pismo smo, osim prof. Oršanića, pročitali dr. Ivo Korsky i ja, pa znadem da se je na tim mjestima spominjalo jedno prezime – prezime zagrebačkog gradonačelnika, poznatoga komunističkog generala Većeslava Holjevca.

U pismu naš član piše kako je iz domovine stigao jedan čovjek koga je poslao Holjevac, koji da »želi kontakt s emigracijom, s nama, i želi doći u Njemačku na jedan sastanak. On traži od nas garancije da mu se ne će ništa dogoditi i da njegov sastanak ostane u najstrožoj tajnosti, jer

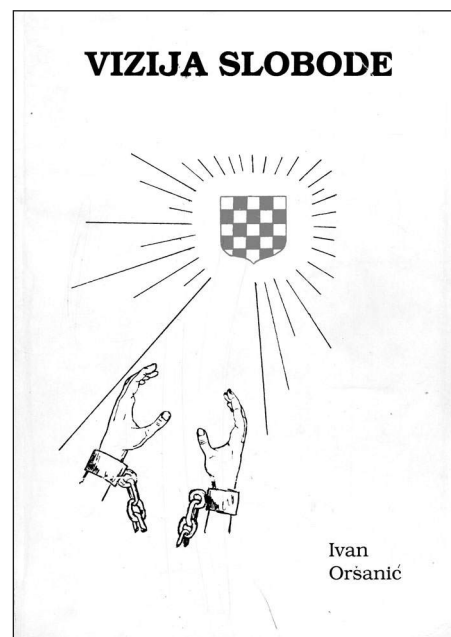
se on želi vratiti u Hrvatsku». Dakako, na taj sastanak bi trebao doći svakako prof. Oršanić, a naši članovi u Njemačkoj, navodi se u pismu, spremni su snositi financijske troškove. Danas je teško zaključiti je li vijest koju smo primili bila istinita, ili se je možda radilo u udbaškoj stupici. No neovisno o tome, korisno je navesti što je Oršanić odgovorio:

«Ime, koje ste spomenuli nije uputno spominjati i više to ne ćemo činiti. Međutim, stvar se s njime može praktično realizirati samo ako se izjasni da je za Hrvatsku državu, bezuvjetno». A nešto dalje još jasnije ističe: »I onome iz Zagreba treba reći, da od diktature nema ništa, jer mi se borimo za rušenje nasilja i diktature, a ne za zamjenjivanje«.

Drugim riječima: suradnja je moguća samo pod uvjetom da njezin okvir bude suverena hrvatska država, ali ne bilo kakva nego slobodarska. Oršanićevo je pismo datirano 7. listopada 1968., te je bilo zadnje pismo koje je napisao u svom životu, jer je nekoliko dana nakon toga započeo proces njegovog umiranja, koji je završen 17. prosinca 1968. Možemo, dakle, zaključiti da je to ujedno bila i zadnja Oršanićeva politička poruka, bolje rečeno njegova politička oporuka.

A bila je u potpunom skladu s čitavim Oršanićevim životom.

Jer njegov život i nije bio drugo negoli nastojanje da bi se ostvarila integralna sloboda, tj. da bi se uspostavila suverena, slobodarska i društveno pravedna hrvatska država. •

Skraćeno izdanje Oršanićevih tekstova